

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 8/4 2019 s. 1988-2005, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

TÜRK EDEBİYATINDA MANZUM TECVİDLERDEN *RİSÂLE-İ TECVİD*

Abdulsamet ÖZMEN*

Geliş Tarihi: Nisan, 2019

Kabul Tarihi: Ekim, 2019

Öz

Kur'ân-ı Kerîm, İslâm âleminin en önemli kutsal kaynağı olduğu gibi eski Türk edebiyatının da -şüphesiz- en önemli kaynaklarından. Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılıp beşerin hayatına tatbik edilmesinin yegâne yolu, onun hakikî manada okunmasından ve anlaşılmasından geçmektedir. Bu ilâhî kitabın okunmasının belli düzen ve kuralları vardır. Bahsedilen kurallar tecvîd ilminin ana konusunu oluşturmaktadır. Tecvîd ilmi kitaplarda genellikle mensûr olarak anlatılmıştır. Ancak klasik Türk şairleri birçok alanda olduğu gibi tecvîd alanında da manzum eserler ortaya koymuşlardır. Bu çalışmanın konusu Nâcî isim veya mahlasıyla bilinen bir şair tarafından yazıldığı tahmin edilen *Manzum Risâle-i Tecvîd* adlı eserdir. Eserin müellifi ve te'lîf tarihi hakkında kaynaklarda herhangi bir malûmata rastlanmamıştır. Bu çalışma giriş, eserin anlatıldığı kısım ve sonuç bölümlerinden meydana gelmiştir. Çalışmanın giriş kısmında tecvîd ilmi ve Türk edebiyatında te'lîf edilen manzum tecvîdler hakkında genel bilgiler verilmiştir. Daha sonra söz konusu eser, muhteva, dil-üslûp ve şekil özellikleri açısından incelenmiştir. Çalışmada el yazması eser okuma, inceleme ve analiz yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kur'ân-ı Kerîm, manzum tecvîd, klasik Türk edebiyatı, mahreç.

RİSÂLE-İ TECVİD FROM THE VERSE TAJVIDS IN TURKISH LITERATURE

Abstract

The Quran is the most important sacred resource of the Islamic world, beside it is definitely the most important source of classical Turkish literature. The only way that the Qur'an can be understood and applied to the life of the human being is through his reading and understanding in the true sense. There are certain rules of order and the reading of the divine book. The mentioned rules constitute the main subject of tajvid science. However, classical Turkish poets have produced verse works in the field of tecvîd as in many other fields. The subject of this work is the *Manzum Risâle-i Tecvîd*, which is supposed to have been written by a poet known with the name or pseudonym of Nâcî. There is no information about the author and the history of the work at the sources. This study consists of the introduction, the part of the work described and the conclusion sections. General information about tajvîd science and tajvids which are written with verse tradition in Turkish literature is given in the introduction part of the study. Afterwards, the study was examined in terms of content, language-style and shape characteristics.

* Dr. Öğr. Üyesi; Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, asametozmen@gmail.com

In this study, reading the manuscript work, study and analysis methods were used.

Keywords: Holy Quran, manzum tajvid, classical Turkish literature, geographical.

1. Giriş

Tecvîd kelimesi, Arapça “ج و د” sülâsî masdarından türetilmiştir. Bu kelimenin tecvîd adını alması ise mezkûr sülâsî masdarın “tef’îl” babına çekilmesiyle oluşmuştur. Kelime lügatta; bir nesneyi güzel eylemek ve hoşça yapmak (Mütercim Asım Efendi, 2013, s. 1394), bir şeyi güzel yapma (Devellioğlu, 2002, s. 1052) manalarına gelmektedir.

Tecvîd kelimesi ıstılahda ise; “Kur’ân-ı Kerîm’i usûlüne bağlı kalarak okuma ilmi” (Devellioğlu, 2002, s. 1052), “ifrat ve tefrite kaçmaksızın Kur’ân-ı Kerîm’i sıfatlarına uygun bir şekilde okuma sanatı”, “Kur’ân harflerinin mahreç ve sıfatlarının konu edildiği ilim”, “Kur’ân-ı Kerîm’i harflerin mahreç ve sıfatlarına riâyet edip vakıf, vasıl, sekte vb. tilâvet kurallarına uyarak güzel ve hatasız okumayı öğreten ilim” (Çetin, 2011, s. 53) anlamlarını ihtivâ etmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de tecvîd kelimesi doğrudan geçmemektedir. Ancak kutsal kitap olan Kur’ân-ı Kerîm’de “usûlüne, kaidesine göre okuma göre okuma” (Devellioğlu, 2002, s. 1087) anlamını ifâde eden tertîl kelimesi mevcuttur. Kur’ân-ı Kerîm’de bu husus (وَرَتَّلْنَا تَرْتِيلًا) “Ve onu ağır ağır okuduk.” (Kur’ân-ı Kerîm, Furkan/32), (وَرَتَّلَ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا) “Kur’ân’ı ağır ağır, tane tane oku.” (Kur’ân-ı Kerîm, Müzemmil/3) surelerinde dile getirilmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de “okuma, devamlı ve düzgün okuma” (Devellioğlu, 2002, s. 515) anlamına gelen bir diğer kelime ise, “kıraat” kelimesidir. Kelime Kur’ân-ı Kerîm’de (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ) “Kur’ân okunduğu zaman..” (Kur’ân-ı Kerîm, A’râf/204), (وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ) “Biz Kur’ân’ı okuyasın diye âyet âyet ayırdık.” (Kur’ân-ı Kerîm, İsrâ/106), (فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ) “O halde, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy.” (Kur’ân-ı Kerîm, Kiyâme/18), (عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يُسْجُدُونَ) “Onlara Kur’ân okunduğu zaman secde etmiyorlar.” (Kur’ân-ı Kerîm, İnşikâk/21) ayetlerinde kullanılmıştır.

“Güzel sesle ve usulüne göre okuma” (Devellioğlu, 2002, s. 1109) anlamına gelen “tilâvet” kelimesi ise Kur’ân-ı Kerîm’de (تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ تَنْتَلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ) “İşte bunlar Allah’ın âyetleridir. Biz onları sana hak olarak okuyoruz.” (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara/252), (وَأَنْ أُنْتَلَى الْقُرْآنَ) “Ve bana, Kur’ân’ı okumam emredildi” (Kur’ân-ı Kerîm, Neml/92), (إِنَّ الدِّينَ يَنْتَلُونَ كِتَابَ اللَّهِ) “Şüphesiz, Allah’ın kitabını okuyanlar...” (Kur’ân-ı Kerîm, Fâtır/29) ve (رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا)

(مُطَهَّرَةٌ) “Bu delil, tertemiz sahifeleri okuyan, Allah tarafından gönderilen bir peygamberdir.” (Kur’ân-ı Kerîm, Beyyine/2) ayetlerinde kullanılmıştır.

Tecvîd ilmi konu itibarıyla telaffuzu açısından Kur’ân-ı Kerîm harflerini teşkil etmektedir. Ancak bu ilimde incelenen başlıca konular arasında harflerin mahreç ve sıfatları, lâm-ı tarîf, tenvin, sâkin nûn ve sâkin mîmin okunuşuyla ilgili kurallar, idgam, med ve hükümleri, “râ”nın okunuşuna dair kurallar, kalkale, zamir, lafzatullahın okunuşu, sekte, Kur’ân okunurken ortaya çıkabilecek hatalar (lahn), vakıf ve ibtidâ, vaslın kuralları, Kur’ân lafızlarının ifade ettiği mânaya uygun biçimde sesin yükseltilip alçaltılması ve tilâvet âdâbı gibi hususlar yer alır (Çetin, 2011, s. 53).

Türk Edebiyatında Te’lif Edilen Manzum Tecvîdler¹

Tecvîd kuralları genel itibarıyla mensur eserlerde anlatılmıştır. Ancak Türk edebiyatı şairleri tarafından manzum olarak kaleme alınan bazı örnekler de vardır. Örneklerden bazıları aşağıda zikredilmiştir.

1) H. 1210 / M. 1795 veya H. 1220 / M. 1805 yılında, Şeyhü’l-kurra Hafız Mehmed Efendi el-Amidî tarafından te’lif edildiği tahmin edilen ve 224 beyitten müteşekkil olan *Nazmu’l-Ehemm fî İlm-i Tecvîdi’l-Elzem*, 2) Müellifi ve te’lif tarihi belli olmayan 80 kûsur beyitten oluşan *Manzûm Tecvîd*, 3) Müellifi ve te’lif tarihi belli olmayan 70 beyitten oluşan *Nazmu’t-Tecvîd*, 4) Müellifin adı ve te’lif tarihi belli olmayan, 71 beyitten oluşan *Nazm-ı Risâle-yi Mersûmât mine’t-Tecvîd*, 5) Müellifi, te’lif tarihi ve -nüsha baştan eksik olduğu için-beyit sayısı tespit edilemeyen *Manzûme-yi Tecvîd*, 6) Surûrî Halîl tarafından te’lif edilen, te’lif tarihi belli olmayan ve 96 beyitten oluşan *Manzûm Tecvîd*, 7) Vardarlı Hilmi (ö. ?) tarafından yazıldığı tahmin edilen, te’lif tarihi belli olmayan ve 71 beyitten oluşan *Tecvîd-i Manzûm* adlı eserler Türk edebiyatında yazılan manzûm tecvîdlerdendir. Bunların dışında çalışmamızın konusu olan, Nâcî adlı veya mahlaslı biri tarafından kaleme alındığı tahmin edilen ve te’lif tarihi belli olmayan *Manzûm Risâle-yi Tecvîd* adlı eser de vardır. Eser hakkında gerekli bilgiler aşağıda verilmiştir.

2. Manzûm Risâle-i Tecvîd

2.1. Eserin Müellifi

Biyografik/bibliyografik eserlerde müellifi hakkında herhangi bir bilgiye rastlamadığımız *“Hazîhi’r-Risale Kitabü’t-Tecvîd”* adıyla tavsif edilen eserin 14. beytin ilk mısraında “Bir fakîrem hem hakîrem Nâcî’yem” mısraından hareketle müellifin adının veya mahlasının “Nâcî” olduğu sonucuna varılmıştır. Müellif, eserin devam eden 15. beytinde ise

¹Türkçe manzum tecvidler ile ilgili detaylı bilgi için bk. Yılmaz, O. (2015), s. 85-95.

“Şeyhlü şehrine geldüm ben faķır” beytiyle de doğum yeri veya ikâmet ettiği yer olarak da “Şeyhili” şehrine işaret etmiştir. Eserin Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 37 Hk 2123/26 numarayla kayıtlı nüshasında eserin adı *Mukaddimetu'l-Manzûme fi't-Tecvîdi'l-Kur'âni'l-Azîm*’dir. Eserin müellifi ise Şeyhîli Nâcî olarak kaydedilmiştir.

2.2. Eserin Sebeb-i Te’lîfi

Müellif, eserin sebeb-i te’lîfini “Nice dostlar yanıma gelip Kur’ân ilminden anladığımı bildiler. Ben bî-çâreden ders alıp utangaçlıklarını ortadan kaldırdılar. (Bu insanlar) Kur’ân’ın okuma kurallarını öğrenip Kur’ân’ı kurallarına göre okumak ve bu kuralları anlamak istediler. Bu vesileyle ben de bu kuralları ihtivâ eden bir risâle te’lif ettim. Kişilerin rahat anlamaları için onu manzume ile kısalttım. Genel kuralları söyleyip farklılıkları belirttim.” cümleleriyle açıklar.

Müellif eserin te’lif sebebini açıkladıktan sonra “Kur’ân okumak isteyen akli başında herkes, öncelikle istiâze (eûzü billâhi mine’ş-şeytâni’r-racîm’i okuması) etmesi, daha sonra - Berat Suresi haricinde- kurallarına uygun besmeleyi okuması gerekir” der.

2.3. Eserin Muhtevası

Eser, besmele ile başlamıştır. Eserin mukaddime bölümünde Arapça tecvîd kuralları anlatılmıştır. Daha sonra tecvîd kurallarının bazıları Fatiha Süresi üzerinde tatbik edilmiştir. Müellif, daha sonra esere tekrar besmeleyle başlayarak 300 küsur Türkçe beyitle tecvîdin kurallarını nazmetmiştir. Müellif, eserin te’lif sebebini açıkladıktan sonra eserine;

“1) Harflerin çıkış yerlerini beyan eden (Bâbun Fî’l-Beyâni Maĥârici’l-Ĥurûf), 2) Harflerin sıfatları ve bu harflere mukabil olan harfleri anlatan (Bâbun Fî Beyâni Şifâti’l-Ĥurûf ve Ezĥâdihi), 3) Tenvin ve nûn-ı sâkin kurallarını beyan eden (Bâbun Fî Beyâni Nûnü’s-Sâkin ve’t-Tenvîn), 4) Zamir he’sinin kurallarını açıklayan (Bâbun Fî Beyâni Aĥkâm-ı Ĥâ-i Zâmîr), 5) Sakin mimin kurallarını hakkında bilgi veren (Bâbun Fî Beyâni Aĥkâm-ı Mîm-i Sâkin), 6) Uzatma ve kısa kesme kuralları ile ilgili olan (Bâbun Fî Beyâni Aĥkâmi’l-Meddi Ve’l-Ĥaşr), 7) Kur’ân-ı Kerîm okunurken gerekli olduğu yerlerde durmayı ifâde eden (Bâbun Fî Beyâni Aĥkâmi’l-Vuĥûf), 8) Râ’nın hükümlerini açıklayan (Bâbun Fî Beyâni Aĥkâmü’r-Râ), 9) Bitişen ve bitişmeyen harfler hakkında bilgi veren (Bâbun Fî Beyâni Maĥtû’ât ve Mevşûlât) bölümleriyle devam etmiştir.

Müellif eserini, dua mahiyetini taşıyan;

“Bi-ĥamdi’llâh tamâm oldu kitâbım / Açıldı çeşm-i cânım gitdi ĥâbım”

beytiyle sona erdirmiştir.

2.4. Eserin Dil ve Üslûbü

Üslûp, “Eda, biçem, stil, ifade tarzı, anlatış yolu. Her sanatçı veya edibin duygu ve düşüncelerini ifade etme biçimi, anlatış yolu. Başka bir ifadeyle, zihinde doğan buluşun düzenlendikten sonra yazıyla ortaya konulma tarzı. Bir yazarın duyuş ve düşüncesinin dile yansması, dili kendine özgü kullanılış biçimidir” (Karataş, 2011, s. 611).

Müellif eserini Asım kıraatinin Hafs rivâyetinin kaideleri üzerine yazdığını belirtmiştir. Bu bağlamda eserde dikkat çeken üslûp özellikleri aşağıda gösterilmiştir:

* Eserinde sade denilebilecek bir üslûp kullanan müellif, evvelâ haflerin çıkış yerlerini manzum olarak kaleme almıştır. Örnekler aşağıda zikredilmiştir:

“Müsteñile didiler **çāda** bilün
Zā vü **çāduñ** maḥrecini fark idün”

“Hem şafire ḥarf-i **şād** ü **sīn** ü **zī**
Bilemezseñ añasın anda bizi”

* Eser te’lif edilirken müellif tecvîd kurallarını da manzum kelimelerle tanımlamıştır. Tecvîdin kurallarından “tenvin, izhâr, idğâm, kalb, ihfâ” örneklerini tanımlayan manzûme örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

Daḥı **tenvîn** nedür anı bilesin
Tenvîn-i nün-ı sâkin bir diyesin

Ḥarf-i ḥalka uğrasa **izhâr** olur
İstimâ’ uñ olsa ‘aqluñ tar olur

Lâm ü rāya uğrasa **idğām** idün
Ol bilâ ğunne dūrür yaḥşi gidün

Lîk yemnû ḥarfine uğrarısa
Ğunne-i idğām ide kim er ise

Bāya uğrarıse bilün **kalb** olur
Nūnı mīm olursa ez-ğunne gelür

Bākî ḥarfe uğrasa **ihfâ** olur
Oḳuyan anı da ez-ğunne kıılır

* Eserde tecvîd kuralları örneklerle anlatılmıştır. Örneklerin geçtiği sure adları da - görüldüğü gibi- manzumelerde zikredilmiştir.

Çaṭ’ ıla *en lem* **Kaşas**’ da bir ola
Ğayrı yerde olanın bil ḥulfıla

Fethile *en lem tekün en lem yerāh*
Bir **Beled**’ de biri **En’ām** ey dede

Çaṭ’ ıla *min mā* (من ما) iki yerde gelür
Bir **Nisā**’ da birisi **Rūm**’ da olur

Daḥı *em men* çaṭ’ ıla dört yerededür
Biri **Tevbe** bir **Nisā** içindedür

Hulûla dört yerde gelür *küllemâ*
Bir **Tebârek Mü'min** ü **A'râf, Nisâ**

* Müellif eserini nazmederken özellikle kafiye oluştururken yer yer cinas sanatından da yararlanmıştır. Örnekler aşağıda gösterilmiştir:

“Şorariseñ harf-i illet oldı **vây**
Yağşı aña dimeyesin **vây vây**

Oğuması nicedür anı **işit**
Tâlibiseñ aña göre sen **iş it**”

Yukarıdaki örneklerde müellif yazılış ve okunuşları aynı ama anlamları farklı olan kelimeleri kafiye olarak kullanarak cinas sanatından yararlanmıştır. Müellif ilk beytin ilk mısraının sonundaki “ى او” med harflerini “**vây**” şeklinde yazmıştır. İkinci beytin sonunda ise nidâ özelliğini taşıyan “**vây vây**” kelimelerini alt alta kullanarak “**cinas**” sanatının meydana gelmesini sağlamıştır.

İkinci beytin birinci mısraının sonunda duymak anlamına gelen “**işit**” kelimesi ile ikinci mısraın sonunda vazife edinmek anlamında kullanılan “**iş it**” kelimeleri alt alta kullanılarak “**cinas**” sanatı yapılmıştır.

2.5. Eserin Şekil Özellikleri

Türkçe kaleme alınan tecvîd kitaplarının çoğu mensûr olmakla beraber manzûm olarak kaleme bazı tecvîd kitapları da mevcuttur. Çalışmamızın konusu olan bu eser de Türkçe kaleme alınmış manzum bir tecvîddir. Mesnevî nazım şekliyle yazılan bu eser, 9 bâb ve 300 küsur beyitten müteşekkildir. Müellif eserini manzum olarak te'lif etme sebepleri arasında, 1) Kitabı te'lif eden kişinin şair olması, 2) Manzum te'lif edilen eserin kolay ezberlenebilmesi, 3) Manzum eserlerin kafiye vezin ve ahenk olarak müellif ve okuyucuların duygularına yaptığı etkiden söz edilebilir.

Vezin: Manzum olarak kaleme alınan eserde vezin olarak da bazı kusurlar olmakla beraber “Fâilâtün/fâilâtün/fâilün” vezni kullanılmıştır.

2.6. Eserin Nüshaları

Yaptığımız katalog taraması neticesinde çalışmamıza konu olan bu eserin Ankara Milli Kütüphane 06 Hk 3640/10 demirbaş numarasına kayıtlı nüsha ile Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 37 Hk 2123/26 numarada kayıtlı bir nüsha olmak üzere iki nüshası mevcuttur. Çalışmamız eserin Milli Kütüphane nüshasının 134-142 varaklarından yararlanılarak hazırlanmıştır. Müellif, eserine besmeleden sonra tecvîd kurallarını Arapça mensûr olarak anlatan bir ön söz ile başlamış, daha sonra nüshanın der-kenarlarında nüshada anlatılan tecvîd kurallarını da örneklerle izah etmiştir. Eserine ikinci defa besmeleyle başlayan müellif,

“Besmeleden sonra hamd itdüñ Hâk’a
Cümle işde fâ‘il oldur muṭlaḳā”

Beytiyle eserine giriş yapmış ve eserini

“Bi-ḥamdi’llāh tamām oldı kitābım
Açıldı çeşm-i cānım gıtdi ḥābım”
Beytiyle sona erdirmiştir.

3. Sonuç

Medreselerde ve günlük hayatta Kur’ân-ı Kerîm’in usulüne göre okutulmasını sağlayan tecvîd ilmi, daha çok mensur bir biçimde kaleme alınmıştır. Ancak klasik Türk edebiyatı şairlerinden bazıları tecvîd kurallarına kayıtsız kalmayıp tecvîdin kural ve kaidelerini manzum olarak kaleme almışlardır. Müellifler tecvîd kurallarını manzum olarak kaleme alırken nazımda etkili olan duygu dilini kullanmışlardır. Bununla birlikte bu tür eserlerde bir bilgi vermek ön planda olduğu için bu tür eserler didaktik özelliğe de sahiptirler.

Bir eserin manzum olarak te’lif edilmesinin şair açısından şekil ve muhteva olarak birtakım zorlukları barındırdığı gibi, bu eserler okuyucular açısından ise zevkli bir okuma sağlamaktadır.

Çalışmamıza konu olan bu eser kütüphane künye bilgilerinde Nâcî (ö. ?) tarafından kaleme alındığı belirtilen manzum bir tecvîd kitabıdır. Bu eserin telif ve istinsah tarihi belli değildir. Eserin müellifinin adı veya mahlası olduğu tahmin edilen Nâcî ismi hakkında biyografik ve bibliyografik eserlerde herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Bu tür eserler -özellikle yaşı küçük çocuklarda- tecvîd kurallarının eğlenceli bir üslupla kalıcı olarak kalmasını sağlamaktadır.

Netice itibarıyla bu tür çalışmalar şairlerin şairlik kabiliyetini ortaya çıkardığı gibi, tecvîd kurallarının kolaylıkla ezberlenmesini de sağlamaktadır. Okuyucuların tecvîd kurallarını öğrenmesinde kolaylık sağladığı gibi; ahenk, kafiye, vezin gibi vesilelerle okuyucularda edebî zevk de uyandırmaktadır.

MANZŪM RİSĀLE-İ TECVĪD (METİN)

[134b]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الحمد لله الذي غسل
ذنوب أهل التلاوة

و صقل مرآت الطالبيين
بمصاقله التجويد والفصاحة

و جعل قلوب العارفين منورة
بانوار العلوم والمعرفة

والصلوة والسلام على محمد
الذي سقاها الجراءة بالبلاغة

و على اله و اولاد الظرافة
و اصحابه خير الصاحبة

و اتباعه كالنجوم الزاهرة
بمياة التلاوة والقراءة

فان هذه الرسالة
نظمته بالتركى لقارنه ان يعلمه

والذى دون ان يتعلمه
ولم يعلموا شيا من العربية

هذه الرسالة كتاب التجويد
على قعدة حفص رحمت الله عليه²

Fā' ilātūn/fā' ilātūn/fā' ilūn

Besmeleden soñra hamd itdüñ Haḫ'a
Cümle işde fā' il oldur muṭlaḫā

Vācib oldur taşliye hem ba' d-ez'in
Kim şefi' ola bize ol yevme d'in

Çār-yāra hem ḫalan aşḫābına
Daḫı āline ve hem etbā' ina

Ben direm *şallū 'aleyhim ecma' in*³ (صَلُّوا عَلَيْهِمْ
(اجمعين))

² Tilavet ehlinin günahlarını başlaayan, aynalarını tecvid ve fesahat ilmiyle parlatan, ariflerin kalplerini ilim ve marifetle nurlandıran Allah'a hamd olsun. Cesareti belağat suyuyla sulayan Muhammed'e aline ve zarif olan evlatlarına, arkadaşlıkta en hayırlısı olan ashabına, kıraat ve tilavetin suyuyla yıldızlar gibi parlayan etbama salat ve selam olsun. Bu risaleyi; bilenlere, öğrenmek isteyenlere, Arapçadan hiçbir şey bilmiyenlere okunup anlaşılması için Türkçe te'lif ettim. Bu risâle tecvid ile ilgili olup ve Hafs rahmetu'llahi aleyh kaidesi üzerine yazılmıştır.

³ Hepsine salavat getirin.

Tābi' oluñ siz daḫı ey ehl-i d'in

Bir faḫîrem hem ḫaḫîrem Nāci'yem
Ben za' if ey Rabbi 'afvuñ Rāḫîm

Şeyḫlü şehrine geldüm ben faḫîr
Çün ğarîbem özümi kıldum ḫaḫîr

Nice yārenler yanuma geldiler
'İlm-i Ḳur'ān añladuğum bildiler

Oḫudular bu za' if bî-çāreden
Hem götürdiler ḫicābı aradan

[135a]

Dilediler kim ḫavā' id bileler
Ḳa' de üzre ḫoş tilāvet kılalalar

Hem bize sizden teberrük ḫala ol
Añlamağa bize āsān ola yol

Bu risāle cem' kıldum ben daḫı
Kim tabi' at mücibince ey aḫı

İḫtişār itdüm bunı ben naẓmıla
Kim ḫabi' at issi olanlar bile
Ḳa' de-i külli neyse anı didüm
İḫtilāfı olanı cümle ḫodum
Her ki Ḳur'ān oḫumaḫ diler ise
İsti' āze ide 'aḫlı yār ise

İḫtilāfı isti' āzede şavāb
Her ne veḫhile ola oldur şevāb

Sürenüñ hem evvelinde besmele
Lāzımîdür cā' iz āyetde hele

Diyesiz her sürede illā Berāt
Zira anda var durur seyfi-ğazāt

Besmele çün āyet-i rahmet dürür
Bil Berāt'ı āyet-i miḫnet dürür

Besmelenüñ āḫirinde vaḫf idüñ
İbtidā'ı süreye andan gidüñ

Vaşl iderseñ daḫı cā' iz bilesin
Ba' zı yirde iḫtirāzın kılasın

Sürenüñ āḫirlerini besmele
Vaşl kıлма oḫur iken sen bile

Āḫirin sākin idüben ṫurmasañ
Bil ḫaḫādur süreyi tiz oḫusañ

BĀBUN FĪ'L-BEYĀNI MAḤĀRİCİ'L-
ḤURŪF

Lik evvel saña gerek bilesin
Cümle ḥarfîñ maḥrecini bulasın

Evveline hemze getir bilesin
Telaffuz itdükte ḥarfîñ maḥrecin

He (ه) vü **hemze** (ء) vü **elif**(ا)üñ maḥreci
Aķşā-yı ḥalk boĝazuñ öte ucu

Orta oldı maḥrec-i **ḥā** (ح) ‘ayn(ع)ıla
Hem denā-yı ḥalkı **ḥā** (ح) vü **ĝayn**(غ)ıla

[135b]

Maḥrec-i **kā** (ك) oldı hem aķşā'l-lisān
Hem daḥı ‘ulvî ḥanekden ey kesān

Kāfi (ك) andan aşıĝıraq bilesin
Okur iken iḥtirāzin kılasın

Ortadan oldı **yā** (ي) vü **cīm** (ج) ü **şin** (ش)
Bildürem saña olursañ hem-nişin

Maḥrec-i **dād** (ض) ḥāffe-i dilden dürür
Diyeñ bile daḥı adrāsdan durur

Atasın dilüñi şaĝa ya şola
Lik şaĝından şoli evlā ola

Ḥāffe-i dilden dürür hem **lām** (ل) daḥı
Zahrine idḥāl olur hem ey aḥı

İntihāsından dilüñ ol hem ḥanek
Nūn(ن)ı yanından anuñ bulmaĝ gerek

Maḥrec-i **rā** (ر) hem qarībdür bunlara
Eyle didi Sibeveyḥ şoranlara

Şād (ص) ü **zā** (ز) vü **sīn** (س) şafire ḥarfleri
Bul şenāyā ortasından anları

Ṭā (ط) vü **tā**(ت)nuñ maḥreci hem **dāl** (د) ile
Bil şenā-yı ‘ulvīden dil ucıla

Yaĝın olur dişe dilden bir taraf
Ḥāşıl olur ortasından nice ḥarf

Zāl (ذ) ü **zā**(ظ)nuñ **şā**(ث)yıla hem maḥreci
Dişler ortasıyla hem dil ucu

Maḥrec-i **fā** (ف) bil şenā-yı meşrife
Doĝunur üstün dişe baṭn-ı şefe

Bā (ب) vü **vāv** (و) ü **mīm** (م) tuṭaklardan qopar
‘Aķıl olan qāri aĝızdan qapar

Maḥrec-i ĝunne çü ḥayşūmden gelür
Ĝunne burından çıkar bir ān durur

Ba‘ zılar dir maḥreci on altıdur
Kimi on beş kimi dir on yedidür

BĀBUN FĪ BEYĀNI ŞIFĀTİ'L-ḤURŪF VE
EZDĀDİHİ

Maḥrecin bildüñise bu ḥarflerüñ
Bil şifātı daḥı vardur anlaruñ

Müchire vü riḥve vü hem müstefil
Münfetih hem muşmete bu bişi bil

[136a]

İşid anuñ zıddı nedür ey kişi
Şey’üñ ezdādı bilür bilen kişi

Bilesin mehmüse zıddı müchire
Feḥşüşü şaḥşun seket (فَحْشُهُ شَخْصٌ سَكَّتْ) ḥarfın
bile

Hem *ecid* (أَجِدُ) hem *kaṭ beket* (قَطُّ بَكَتْ) ḥarfı
şedid

Ortasında *lin* (لِنْ عَمَرَ) ḥarfın bedid

Ḥuşşe zaĝtin kız (حُوشْشَةُ زَاغْتِيْنِ كِيْزٌ) ḥurūf-ı ‘ulvīdür
Bil ḥurūf-ı bāķisin kim süflidür

Şād (ص) ü **dād** (ض) ü **ṭā** (ط) ü **zā** (ظ) ü
muṭbiķa

Ferre min lübbin (فَرٌّ مِنْ لُبِّ) ḥurūf-ı muzliķa

Hem şafire ḥarf-i **şād** (ص) ü **sīn** (س) ü **zā** (ز)
Bilemezseñ añasın anda bizi

⁴ Mehmüse harfleridir. Lügatte “hems” sesi gizli çıkarmak anlamına gelir. Kırâat istilâhında hems, harflerin mahreçlerinden çıkmaları esnasında mahreçte aralık kalması ve mahreçe fazla dayanılmaması sebebiyle, harf telaffuz edilirken nefesin akmasına denir. (Temel, 2013, s. 60)

⁵ Şedid harflerinin toplandığı lafızdır. Yumuşaklığın zıddı olan sertlik ve katılık anlamlarına gelir. İstilahta ise şiddet harfleri sükûn ile bulunduğu zaman sesin ve nefesin asla akmamasına denir (Temel, 2013, s. 125).

⁶ Beyniyye harflerinin toplandığı lafızdır. Beyniyye lügatte ortada olmak, ayrılık, açıklık ve orta anlamlarına gelir. Kırâat istilâhında ise sesin ne tamamen akması ve ne de tamamen hapsolmesine denir (Temel, 2013, s. 41-42).

⁷ İsti'lâ harflerinin toplandığı lafızdır. Yükselmek, büyüklenmek anlamlarını ifade eder. Kırâat istilâhında ise isti'lâ harflerini telaffuz ederken, dilin köküyle birlikte üst damaĝa yükselmesine denir (Temel, 2013, s. 78).

⁸ İzlâk harflerinin toplandığı lafızdır. Lügatte süreklilik ve kolay olma, keskinlik kolaylık ve taraf anlamlarına gelir. İstilah olarak harf telaffuz edilirken telaffuzun çabuk olmasıdır (Temel, 2013, s. 82).

Ḳuṭbu ceddin (قُطْبُ جَدِّ) harfîdür hem ƙalkāle
Muƙrî oldur bunları tertîl ƙıla

Lām(ل)ı daħı münharife didiler
Rā(ر)nuñ adın hem mükerrer ƙodılar

Dil egilür bunları zıkr idicek
Hāşşe kim anlar müşedded olıcaƙ

Müstefile didiler **dād**(ض)ı bilüñ
Zā(ظ) vü **dād**(ض)uñ maħrecini farƙ idüñ

Şin(ش)üñ adı hem tefaşşî oldı çün
Çıƙsa ağızdan tağılur anuñçün

Şorariseñ harf-i ‘ illet oldı *vāy*(وای)
Yağşı aña dimeyesin vāy vāy

Çün ħurūfuñ maħrecinden söyledüñ
Hem şifātın daħı ma‘ lüm eyledüñ

Oƙuması nicedür anı işit
Tālibiseñ aña göre sen iş it

Yeynerek ƙıl şavtıñı mehmüsede
Zıra anuñ aşlı hemsedür dede

Āşikār oƙı ƙalan mehcüreyi
Arƙın arƙın oƙı harf aralayı

Müchire vü hem şedide ħarflerin
Añladıñsa cümlesinüñ maħrecin

Şaklı oƙı cehrîñü vü şiddetin
Ƙatıraƙ oƙı şedide ħarflerin

Lin ‘ömer (لِنْ عُمر) harfîni andan alçacuç
Rihve ħarflerini daħı yumşacuç

[136b]

Şavtuñuz ‘ulvîde hoş yüce çıƙa
Oƙuriken işiden size baƙa

Tefhîm oƙı ‘ulvîde hiç ğam degül
Zıra bunda dil tamaƙdan kem degül

Terƙîƙ oƙı müstefile ne ki var
Tefhîminden ƙıl ħazer hem çün kibār

Terƙîƙ oƙı nerde gelse müstefil
Ƙıl ħazer tefhîm yā ey müntaƙil

⁹ Kalkale harflerinin toplandığı lafızdır. Lügate hareket etmek, seslenmek, canlanmak, ızdırap anlamlarına gelir. Ayrıca tecvîd ilminde ise kuvvetli bir ses işitilinceye kadar mahrecin kimıldanmasına denir (Temel, 2013, s. 83).

Tefhîm itme müstefile ħarflerin
Med idicek tağlîz itme gey şaƙın

Ĥarf-i isti‘ lāya ƙonşı olsa ger
Terƙîƙ oƙı tefhîminden ƙıl ħazer

Ƙanda gelse tefhîmile *mā*(ما) dime
İnce oƙı gey şaƙın kim *vā*(وا) dime

Lām elif (ل) ƙanda gelse terƙîƙ it
Çünkü ƙurrā eyle dir ol yola git

Hem rivāyet eyle oldı ez-Resül
Şavt-ı ƙoyun bigi oƙuñ dir uşül

Hem ‘ Arab elhāmı gibi dir oƙuñ
Deve gibi bağırur senüñ fāƙuñ

İnce oƙuram diyüben *mā*(ما)ları
Gey şaƙın imāle ƙılma anları

Çün mücevved oƙamazsañ Ƙur’an’ı
La‘ netile añısar Ƙur’an seni

Öyle vāşıl oldı hem bize daħı
Vācib oldı oƙımaƙ size daħı

Hoş feşāhatla oƙuñ tecvîd ile
Zıra oƙuñ didi Ĥaƙ tertîl ile

Oƙumañuz zahmeti ‘ itāb ile
Çıƙa Ƙur’an nuṭƙuñuzdan luṭfıla

Şavaşur gibi oƙumañ Ƙur’an’ı
İşidüben sevine sāmî‘ cānı

Hāşşe kim bu isti‘ āze hemzesi
‘**Ayn** (ع) elif(ل)den fark idemez çok kesi

Şavtuñı ƙaldurma **tā**(ط)dan ğayrıda
Medd yoƙdur çekme **cīm**(ج)den ğayrıda

Şol evā’ il hemzesinden ƙıl ħazer
Aħmaƙ olma saña ƙılsun söz eser

[137a]

Oƙuriken ƙıl beyānı muṭbıƙa
Şavtuñ işiden ƙişi saña baƙa

Ĥiṭṭatuñ itbākını ƙıl hoş beyān
Siṭṭatuñ daħı yine hem ƙıl ‘ ayān

Lîk *naħluƙküm*(نخلفكم)de vardur bil ħilāf
İkisi daħı dürüst şanma ğüzāf

İşbu ħarfleri oƙurken dil tamaƙ
Yaƙın olur birbirine bir tabaƙ

Gey hâzer kıl münfetiğden kim 'asā
Oğuriken olmaya hem çün 'aşā

Oğuriken hem şafire hârlerin
Şavtuñ çigret ki çimşişe deri

Āşikāre okı hârf-i muzleka
Ġayrı hârler şumtila dilden çıka

Sākin olsa kıl beyān-ı kâlkale
Ġālet-i vağfda dağı ebyen kıla

Şin (ش) tefeşşidür kaçan şavtuñ çıka
Ağzuñ içinden diler taşra aqa

Muştetile didiler dād (ض) a bilüñ
Kanda gelse zā (ظ) ile farkın kıluñ

Nerde gelse za'ni (طعنى) z (ظ)dür zil (ظ)ıla
'Azīm (عظيم) hıfz (حفظ) eykāz (ايفاظ) ü unzur
(انظر) 'azm (عظم)ıla

Zahir (ظهر) lafzı () hem lazā zāhir (ظاهري)
dağı

Hem şüvāz (شواظ) ü kazīm (كظيم) hem zulm (ظلم)
ey ağı

Hem zālāmūn zūfrühūm vağlüz (غلام ظفر هم و غلط)
gele

Intezir zam 'ān (انتظر ظمان) dağı zā (ظ)dur bile

Ezfer ü zannen (عظفرتظناً) de zā (ظ)dür hem va'z
(وعظ)

Lā'izīn (لعصين) de bu sözümden sen de 'iz (عظ)

Naḥlū zūhrūf zalle (نحل ظحرف ظل) zā (ظ)dur ey
fetā

Kātib oldur kim bunı ezber tuta

Zalte zaltūm (ظالت ظلمت) ravmdaki zallū (ظلو) bü-
bīn

Şa' re taşından fezellū (فظلو) 'ākifin

Dağı yezlelne (يظللن) ve maḥzūren (محظوراً) gele
Ġicir içinde gelse zellet (ظلت) zā (ظ) bile

Küntü fezzan muḥtezir (كنت فظاً محظراً) zā (ظ)dur
zafēr (ظفر)

Zā (ظ)dur üçden Ġayrı yerde her nazār (نظر)

Biri veylūn hel atā (ويلاً هل اتى) da birisi

Biri evvel nāzır (ناظر) imdi ey kesi

[137b]

Ġayza (عيطه) zā (ظ)dur Hüd ü Ra' d' a dād (ض)ıla
Fī zenīne (فى ظنين) bilesin kim ħulfile

Ġazza (حظه) zā (ظ)dur kanda gelse bañul

Şol ta'ām üstünde gelen ḥaz degül

Ġāşşe bunlar ḳonşı olsa her kaçan
Hem ye'udḡū'z-zālimū (يعضّ الظالم) mişlinde ken

Lām (ل) dağı münḥarife dir kibār
Dil egilür zıkr iderken bil ey yār

Rā (ر) ya tekrire didiler çün bular
Hem müşedded olsa andan kıll hâzer

Gey sākin kāf (ك) oğurken gā (گ) dime
Ya bī (ب) gelse ḳatı tıttup pā (پ) dime

Bil şafir hârf yok durur Ḳur'an' da çün
Çin'i Şin oğudılar anuñçün

Ġāşşe kim iyyāke na'bud (اياك نعبد) kāf (ك) imı
Bü lehebde vağf idicek bā (ب) sını

Yāḥūd ebter (ابتر) bā (ب) sını epter (ابتر) dime
Dağı fergāb (فرغب) bāsını pī (پ) oğuma

Fātīḥada var diyen Şeytān adı
Bir za'if ḳavl tıttı aḳvāyı ḳodı
Oğuriken iḥtirāz itseñ n'ola
Fātīḥada sekte yokdur bil hele

BĀBUN Fİ BEYĀNİ NŪNŪ'S-SĀKİN VE'T-
TENVİN

Geldük imdi ḥükm-i nūn-ı sākine
Oğuması nicedür hem ḥükmi ne

Dağı tenvīn nedür anı bilesin
Tenvīn-i nūn-ı sākin bir diyessin

Ġarf-i ḥalka uğrasa izḥār olur
İstimā' uñ olsa 'aḳluñ tar olur

Lām (ل) ü rā (ر) ya uğrasa idgām idüñ
Ol bilā ḡunne dūrür yaḡşı gidüñ

Lik yemnū ḥarfine uğrarısı
Ḡunne-i idgām ide kim er ise

Bā (ب) ya uğrarise bilüñ ḳalb olur
Nūn (ن) mīm (م) olursa ez-ḡunne gelür

Bāḳi ḥarfe uğrasa iḥfā olur
Oğuyan anı da ez-ḡunne kıllur

[138a]

Lik şinvān gibi de izḥār idüñ
Dağı ḳinvān eyledür yaḡşı gidüñ

Hemze vaşla uğrasa tenvīn eger
Kesrile kec geçmesin ey pür-hüner

Bir arada çün iki harfeyn ola
İkisi mişleyini ya cinseyin ola

Sâkin olsa evveli idgām idüñ
Ba' zı ğunne lik idgām 'ām idüñ

Ḳıyle men rāk (قیل من راق) sekte ider Ḥafş veli
Sekte-i bel rāne (بل ران) diye ne belī

Lik fī yevmin (فی يوم) bilüñ ḳālū vehüm (قالو وهم)
Ḳıl beyānın lik idgām ḳul lehüm (قل لهم)

Ḥā (ح) vü hā (ه) vü ḡayn (غ) ü ḳāf (ق) kıl beyān
İtme idgām anları oḳı 'ayān

Naẓma gelmez çün mişāli n'eyleyem
Naẓmıla olanı ba' zın söyleyem

Ḥā (ح) vü hā (ه) ya ḳāf (ق) a ḡayn (غ) a uğrasa
Zāhir ide her ki muḳrı er ise

Sâkinin şaḳla ca'elnā (جعلنا) gibinüñ
Daḫı en'amte ḡalalnā (انعمت ضللتنا) gibinüñ
BĀBUN FĪ BEYĀNI AḤKĀM-I ḤĀ-İ ZĀMİR

Ḥarketi olsa zāmīrūñ ḳablehū (قبله)
Şıla oḳı sen anı mişl-i lehū (له)

Şıla oḳur cümle zāmīr hā (ه) sını
Ḳaşr ider Ḥafş gerçi kim birisini

Hā 'ü yerḡah (هـاء يرصه) ḫarketiyle oḳudu
Ḳaşr itdi likim şılayı ḳodu

Ḳaşr oḳı çünkim kināyet hā (ه) 'inüñ
Sâkin oldı çün muḳābili anuñ

İllā bir yerde şıla ider Ḥafş bilüñ
Fihī mūhānen (فيهي مهانتا)dür ol āḡāh oluñ

BĀBUN FĪ BEYĀNI AḤKĀM-I MĪM-İ
SĀKĪN

Mīm (م) ü nūn (ن) olsa müşedded ğunnele
Sâkin olsa mīm (م) lakin iḫfele

Mīm (م) ü sâkin bī (ب) ye uğrasa bide
Ġunne ider azıcuḳ ehl-i edā

[138b]

Bāḳi ḫarfē uğrasa izḫār ider
Ve ūlī (و اوفى) de lik ḡāyet ḳıl ḫazer

Mīm (م) ü vāv (و) a uğrasa ol hem velā (ولا)
Gey saḳın kim olmaya ol hem melā (ملا)

Mīm (م) i cem' uğrasa illā hemzesi
Ḳaḫ' oḳınur vaşl ḳılma ey kesi

Ribveten (ربوة) gibiyi daḫı ḳıl beyān
Mīm (م) ü vāv (و) a uğrasa ḳılḡıl 'ayān

Vāv (و) i izḫār ile efvācen (افواجاً) gibi
Nirde gelse daḫı emvāten (امواتاً) gibi

BĀBUN FĪ BEYĀNI AḤKĀMĪ'L-MEDDĪ
VE'L-ḲAŞR

Gele imdi meddi nedür ey püser
Ṭālib ol kim saña öğretsün peder

Biri medd-i vācib adı muttaşıl
Biri medd-i cā'iz adı münfaşıl

Biri lāzım biri 'arız ey fetā
Ḳāri oldur kim bunı ezber duta

Medd-i muşba' didiler bir medde hem
Çek anı lezzet virince itme kem

Ol ḫurūf-ı maḳṫū' ātdur bil hemin
Ḳatı çek içinde olsa ḫarf-i līn

Ḥarf-i medden şoñra gelse hemze bil
Muttaşıl olur anı çekgil ṭavīl

Cā'iz oldur añla bunı ey dede
Hemze ḫarf-i medd iki kelimedede

Lāzım oldur medd iden lezzet bula
Ḥarf-i medden şoñra müdḡam ḫarf ola

'Arız oldur sâkini 'arız hemin
Medd idesin anı mişlü neste'in (نستعين)

Bāḳisin ḳaşrile oḳı ḫüsn için
Nāzük oldı oḳuyanuñ ḫüsn için

BĀBUN FĪ BEYĀNI AḤKĀMĪ'L-VUḲŪF

Diñle imdi vaḳfu ḫālin ey aḫı
Tālī iseñ vaḳf eyle gökçek daḫı

Nice kısım oldı bular gel diñlegil
İḫtişār itdüñ üçe gey añlagıl

[139a]

Biri vaḳfu bi's-sükün-ı ḡayrı ravm
Biri ravm-ı bi's-sükündür ey ḳavm

Biri işmām hem sükünıla bile
İstimā' ı olmayan nice bile

Vağfuñ aşlı bi's-sükündür ey hoca
Añlar iseñ diyeyim bir bir nice

Bil nağiz-i ibtidā vağf oldı çün
Hem nağiz-i harket oldı bi's-sükün

Oldı vağfuñ ma' nası çün intihā
İntihānuñ židdıdur çün ibtidā

İbtidāya virdiler çün harketi
Vağfa virdiler sükün-ı sükneti

Eyle olsa vağfiçün kaç' -ı nefes
Vağf idicek eylesünler cümle kes

'Aksi olsa bu işüñ olur hağā
Kıl ri' āyet kim ire Hağ'dan 'ağā

İmdi vağfa ol üç kısmı didiğüm
Ravm işmām diyübene kuduğüm

Bu semā' a mevğūf işdür ey ağı
Gel işit kim bilesin hem sen dağı

Ravm oldur kesrede hem fetğada
Ancağ işmām dāmede olur dede

Lik evlā kesrededür bil hemin
Ravmıla vağf idicegiz yağın

Añla imdi nirede tırmağ gerek
Tālī olan küllisin bilmek gerek

Vağf-ı mutlak vağf-ı lāzım bil ey yār
Vağf-ı cā'iz hem mücevvezdir kibār

Hem murağğaş gayrısı oldı kabih
Kıl ri' āyet olasin ehl-i fağih

Vağf-ı kafi dağı dirler hem bular
Kafi qorlar hem kaçan geçe bular

Vağf-ı lāzım dimek elbette tırur
Zira ma' nā gayrı önünde gelür

Vağf-ı mutlak tırıcağ gökçek olur
Çün meşāyih adını mutlak kılur

Vağf-ı cā'iz ol durur itseñ revā
İtmeyicek de dimezler nā-revā

[139b]

Hem mücevvez oldur itseñ yigirek
İtmeseñ dağı yine dürüstrek

Biri de vağf-ı murağğaşdur anuñ
Tır nefesüñ vir ki diñlene cānuñ

Bu mağalde yegrek oldur dönesin
Geçesin bir yerde dağı tırasın

Ol ki kafi didiler ol da hemān
Bu da ol durur dimek olur 'ayān

Vağf-ı tāmdu didi ba' zı lāzime
Ma' nā tam olsa ve tırmağ lāzime

Şol tā(ت)lar kim yazuda girdhā şuret
Oğumağda var durur iki cihet

Hālet-i vaşında tā(ت) oğuyasın
Hālet-i vağfında hā(ه) oğuyasın

Lik bir yerde gelür fi kārī'a(فی قاره)
Hāletinde oğı anı mā hiye(ما هيه)

Vağf-ı vācib yoğ durur Qır'an'da bil
Ba' zılar didi velikin za' fı kıl

Vağf-ı küfr olmaz dağı gayr-ı sebeb
Ba' zı didi ihtirāzın kıl taleb

Şabri kim üç harfile bil ey kişi
Cezmile vağf idemez anı kişi

Orta harfüñ harketinden kıl hāzer
Kadr(قدر) hem ve'l-fecr(والفجر) eyle ey peder

Harket üzre çünki vağf olur degül
Ravm hod şeyhsiz kişi bilür degül

Ravm ü işmāmuñ vuğūfın şeyh bile
Şeyhsüz ādem idemeye kim bile

BĀBUN FĪ BEYĀNI AĦKĀMŪ'R-RĀ'ET
Geldük imdi şimdi rā(را)nuñ hūkmine
Tefhīm ile terğik'inüñ hūkmine

Ref ile naşb olcağ tefhīm idüñ
Kesre terğik okunur anı bilüñ

Mā-ba' dinde harf-i ' ulvī olsa lik
Tefhīm olur her hālinde añla nīk

Ya mā-ğabl-i kesresi aşl olmaya
Muğrī oldur anı terğik kılmaya

Hālet-i vağfında mā-ğablin görüñ
Ref -i naşb olsa anı tefhīm bilüñ

[140a]

Sākin olsa ğabli gör mā-ğablını
Aña göre oğı sen dağı anı

Lik yā-yı sākin (ى) olsa qabl anuñ
Terkiq oqı didi üstāduñ senüñ

Küllü firqin (كل فرق) 'de velikin ihtilāf
İtdiler çünkim meşāyihler hılāf

Hem **rā**(ر)nuñ mā-қabli meksūr kendüsi
Sākin olsa terkiq oқur her kesi

Kendü menşüb olsa qabli kesrile
Tefhīm oқur қurre-i ekşer hele

Lafzatu'llāh **lām**(ل)ınuñ mā-қābli ger
Kesre olsa cümle қurrā raқ ider

Zirā **lām**(ل)uñ oldı isti' māli çok
Rānuñ iken dağı isti' māli yoқ

Kesre vü ' āriza **lām**(ل)da i' tibār
İtmediler **rā**(ر)da itdiler ey yār

Lafzatu'llāh **lām**(ل)ı çün menşüb ola
Tefhīm oқuñ anı hoş ta' zīmile

Ref' ü naşb olsa muқābili anuñ
Tefhīmle oқu sevine cānuñ

Qıl ri' āyet bu didigim sözleri
Qanda olsa muқri ide sizleri

BĀBUN Fİ BEYĀNİ MAQTŪ' ĀT VE
MEVŞŪLĀT
Kātib olan bir ' amel qılmaq gerek
Resm-i ' Oşmān nicedür bilmek gerek

Yazar iken niredē *en lā* (لا) gele
Qanqısı maqtū' ü mevşūldur bile

Qaṭ' -ı *en lā* (لا) gelür on yerde hemān
Enbiyā'da hılfile oldı gümān

Süre-i A' rāf'da gelür ikisi
İki şanma Tevbe'dedür birisi

Hüd'üñ ikisi ve hem üçüncisi
Ḥac'da *en lā tüşriku* (ان لا تشرکو) 'dür ey kesi

Ta' būdū (تعبدو) Yasīn ü Nūn ü Mümteḥān
Birisi *ta' lū 'ale'llāh fi'd-Düḥān* (تعلوا على الله)

Qaṭ' -ı *in mā* (ان ما) kesrile Ra' d'üñ durur
Hem *fē illem* (فالم) vaşlıla Hüd'üñ durur

[140b]

Qaṭ' ıla *en lem* (ان لم) Qaşaş'da bir ola
Ğayrı yerde olanın bil hılfile

Fethile *en lem tekün en lem yerāh* (ان لم تكن ان لم يراه)
Bir Beled'de biri En' ām ey dede

Qaṭ' ıla *min mā* (من ما) iki yerde gelür
Bir Nisā'da birisi Rüm'da olur

Dağı *em men* (ام من) qaṭ' ıla dört yerdedür
Biri Tevbe bir Nisā içindedür

Birisi Şāffāt *ḥā mīm* (حم) Secde'de
Bunları qılğıl ri' āyet ey dede

Qaṭ' ıla yazmalı dört yerde hemān
Biri el-Kehf bir Nisā'da ey fülān

Biri Furqān'da Me' āric birisi
Eyle yazmış anı ol dīn ulusı

Dağı ' *an men* (عن من) iki yerde qaṭ' ıla
Süre-i Nūr'da ve hem ve'n-Necm' ile

Nirde *mimmen* (ممن) gelürise vaşlıla
Resm içinde qaṭ' yoқ durur aşlıla

Qaṭ' iladur çün gele ' *an mā nühū* (عن مانهوا)
İste bul A' rāf içinde ey ulu

İnnemā an' ām (ان ما انعام) içinde qaṭ' ıla
Lik Ṭāhā Süresi'nde hılfile

Ra' d'da bir yerde gelür *in mā* (ان ما) hemān
Fethile olanı vaşl itme gümān

Ḥacc ü Loqmān *ennemā* (ان ما) sı ey aḡī
Bī-hılāf maqtū' olur uci dağı

Yevmehüm (يومهم) qaṭ' ıla iki yerdedür
Biri ve'z-Zāriyāt bir Ğāfir'dedür

Resm-i *ellen* (الن) vaşlıla iki yerdedür
Bir Qıyāmet birisi el-Kehf'dedür

Hem *cezā'ū* (جزاء) **vāv**(و) ıla yidi hemin
Eyle buyurdı emire'l-mü'min'in

Biri Ṭāhā biri el-Kehf ey fetā
Kātibe gerek dürür ezber ṭuta

Evvelinde Mā'ide'nüñ ikisi
Biri Şūrā Ḥaşr-i tenzil ey kesi

Şol *el-mele'ū* (الملاؤ) kim evvelidür eflaḡuñ
Üçü dağı Süre-i Neml'üñ bilüñ

[141a]

Vāv(و) ıla ' *ulemā'* (علماء) iki yerdedür

Şu' ra taşın birisi Fâtır'dadır

İki yerde yaz *şüreka'* (شركاء) **vāv**(و) ıla
Biri Şürā birisi En' ām' ıla

Vāv(و) ıla *du' afā'* (ضعفأؤ) iki yerde bil
Biri İbrāhīm biri Gāfir'de bil

Mā neşā' (ماننشأؤ) **vāv**(و) ıladur Hūd'daki
Hem *du' ā'* (دعأؤ) **vāv**(و) ıla Gāfir'deki

Süre-i Rüm'da *şüfe' ā'* (شفعأؤ) **vāv**(و) ıla
Mā'ide içre dağı *enbā'* (انبأؤ) ile

Vāv(و) ıla *belā'* (بلأؤ) dağı bil kıadadır
Bir Duḥān içinde bir Şāffet'dedür
Hem *berā' ū'* (برأؤ) hem *rā'e* (راء) resmi dağı
Küllün elfündür Necim'de ey aḥī

Süre-i Rüm'da *liḳā'* (لقأؤ) hem **yā**(ی) yıla
İki yerde ikisi de ḥulfıla

Hem iki yerde gelür resp-i ledā
Süre-i Yūsuf elif Gāfir'de yā

Hem beni En' ām'daki *tülkā'* (تلقأؤ) Yūnus
Yā(ی) yıla yaz bunları varısa uş

Naḥl içinde hem dağı *atā'* (اتأؤ) gele
Süre-i Ṭāhā'da hem *innā'* (انأؤ) gele

Hem *verā'* (ورأؤ) āḥir-i Şürā cümlesi
Yā(ی) yıladur ba' de elif kıamusı

Eyyühā' (أيها) mersüm **elif** (ل) söz üç dürür
Biri Zuḥruf biri Raḥman biri Nūr

Dağı *keylā'* (كيلأؤ) vaşlıla dört yerededür
Diñleriseñ eydeyim nirededür

Āl-i ' İmrān'da gelen *keylā'* (كيلأؤ) yı sen
Vaşlıla yaz kim işüñ ola ḥasen

Şol Ḥadīd Süresi'nün üçüncisi
Dağı Aḥzāb Süre'nün ikincisi

Bi'se mā (بئس ما) vü *ḥaysü mā* (حيث ما) çün
қағ' ıla
Līk şol *ḳul bi'semā'* (قل بئسمأؤ) da ḥulfıla

Yok ḥılāfi vaşlıladur ikisi
Biri Elf-lām biri A' rāf ey kesi

[141b]

Ḥulfıla dört yerde gelür *küllemā'* (كلما)
Bir Tebārek Mü' min ü A' rāf Nisā

Bāķisi vaşlıladur illā biri
Anı İbrāhīm'de bul ey dīn eri

Nerde gelse *eynemā'* (اينما) vaşlıladur
Ḥizbü mā nensāḥ (حزب ماننصح) de ol vaşlıladur

Naḥl içinde *eynemā'* (اينما) hem vaşlıla
Bāķisini bilesin kim faşlıla

Şu' ra taşında velikin ḥulfıla
Süre-i Aḥzāb'da gelen hem bile

Қағ' ıla *fī mā'* (فی ما) nice yerde gele
Eydeyin kim kārīñ ola kim bile

Vālidāt ḥizbinde şol üçüncisi
Süre-i Mā'ide'de hem birisi

İki En' ām biri Rüm ü Enbiyā
Biri Nūr ü Vāķı' āt'da ey heyā

İki Tenzil'de ve biri Zulle'de
Bunları sen қағ' ıla yaz ey dede

On bir oldı қағ' ıla *fī'* (فی) olan
Vaşlılada ne ki var girü kıalan

Yidi yerde raḥmet uzun **tā**(ت) yıla
Bāķisini yazasın girdhāyıla

Biri A' rāf Hūd ü Meryem Rüm' ıla
Sel benā' (سل بني) de ikisi Zuḥruf' ıla

Dağı ni' met (نعمت) **tā**(ت) yıla on bir tamām
Bāķisin girdhāyıla yazdı imām

İki İbrāhīm üçi Naḥl' üñ dürür
Kim bunı bilmek ulı faḥlüñ dürür

Biri Loḳmān Fātır' ı ve' ṭ-Ṭūr biri
Āl-i ' İmrān bir Elif lāmuñ seri

Mā'ide'nün şānisidür ey ḥümām
Resp-i ' Oşmān'da olan budur tamām

Yazasın beş yerde sünnet (سنت) **tā**(ت) yıla
Yazdı ' Oşmān bāķisini **hā**(ه) yıla

Birisi Enfāl'de Fātır'da üçi
Birisi Gāfir'de ey ulu kıçı

Nice yerde hem yine *kelmet* (كلمت) gele
Kātib olan kıankısı **tā**(ت) dur bile

[142a]

Biri En' ām biri A' rāf birisi
Süre-i Gāfir'de Yūnus ikisi

Âhırinde Yûnus'uhn hem Ğâfir'uhn
İhtilâfı var durur anuñ biluñ

Cennet ü kıret şeceret (جَنَّت و قَرَّت شَجَرَت)
tā(ت)yıla
Bir Kaşas'da Vâkı' at Duḡān'ıla

Hem *ğayābet ma'siyet la'net* (غِيَابَت مَعْصِيَت لَعْنَت)
daḡı
Hem *baḡiyyet* (بَغِيَّت) hem *āyet fiḡrat* (أَيَّت فِطْرَت)
daḡı

Beyyinet ġurfet cimālet mürselāt (بَيِّنَت غُرْفَت جِمَالَت مَرْسَلَات)
Zāt-ı behcet (بِهَجَت) daḡı *enbet heyhāt* (عَنْبَت هَيْهَات)

Tā(ت)yıladur ne ki var *merḡāt* (مَرْضَات) daḡı
Süre-i Necm içinde *ellāt* (الْأَلَات) daḡı

Ṭallakuñ ulātı ḡamlin **tā** (ت) biluñ
Daḡı **şād**(ص)uhn lātına āḡāḡ oluñ

İmre'et (امْرَأَة) her yerde mersüm **hā** (ه) ile
LİK izāfet (اضافات) olsa zevce **tā** (ت) ile

Tā(ت)yıla olan iki Yûsuf dadur
Üçi daḡı Süre-i Ṭahrīm'dedür

Āl-i İmrān'da Kaşas'da **tā**(ت)yıla
Bāḡisini bilesin kim **hā** (ه) ile

Çoḡ kavā'id var ki nazma gelmez ol
Bunlaruñ emşāli çoḡ Qur'an'da bul

Ḥāḡıra geldükçe ba'zın söyledük
Te'siri'çün Türkice nazm eyledük

Añla bāḡisini benden ey fülān
Enbāruñ çāšnisi bir avuç hemān

Nicedür oḡumasın bilmek gerek
Resm-i Oşmān neyise kılmaḡ gerek

LİK evlā ol durur şeyḡi taleb
İdesiz dimeyesiz bize ta'ab

Şeyḡ-i Qur'an az durur bu dünyāda
LİK ḡāfiḡ çoḡ durur bil ey dede

Hem kavā'id bilene çoḡ uğraduḡ
Ḥoş ri'āyet ideni çoḡ bulmaduḡ

Ka'de bilmek gerçi zāhir ḡoşter est
Ḥübter oḡımaḡ ez-hem bihter est

Bilürem şanubanı tü ḡod me-bīn

Gel bilür yanına gel de di beyin

[142b]

Bu semā'idür buña şıḡmaz kıyās
Oḡuram şanur veli her küll-i nās

Ey ḡarındaş bile gel Ḥaḡ'dan utan
Müşkil işdür cehli kılmaḡıl vaḡan

İste bul dünyāda Qur'an şeyḡini
Oḡı andan kim bulasın şeyḡini

Kişi kendü 'aybını bilmez olur
Nice oḡursa dürüst Qur'an şanur

Şeyḡ-i Qur'an dünyāda yoḡ şanmaḡıl
Bulıcaḡaz oḡı hiç uşanmaḡıl

Sa'y iderseñ bulasın sa'yuñca sen
Sa'y ideḡör elde sa'yuñ var iken

Sa'yuñ olduḡça bulursın ey āḡa
*Leyse li'l-insāni illā mā sa'a*¹⁰ (ليس للانسان الا ما سعى)

Olasın üstādıñuñ ḡulu gibi
Ḥāşıl it Qur'an'ı ol 'ālim gibi

Ne ḡadar dōḡüp ḡovarsa gitmegil
Dōḡüben söḡdüḡine 'ār itmegil

Nitekim Şeyḡ Şāḡibī eyle dimiş
Yādigār olsun deyü bir beyt dimiş

Ve ḡad kıyle kün kelben yuḡḡāhi ehlühü (و قد قيل كن كلبا يقضيه اهله)
*Femā te'telī fi nuşḡihim mütebezzelā*¹¹ (فما تأتلى في نصحهم متبذلا)

Dimek olur ḡıl temelluḡ sen aña
Dōḡse söḡse günde biş kez ol saña

Sözi añla çün naşīḡat hem şevāb
Bu durur *vallāhi a'lem bi's-şavāb*¹² (والله اعلم بالصواب)

Ṭālib ol her şüretüñ ma'nāsına
Ma'rifetsiz şüretüñ ma'nāsına

Bi-ḡamdi'llāḡ tamām oldı kitābım
Açıldı çeşm-i cānım gitdi ḡābım

¹⁰ İnsan için ancak çalıştığı vardır (Kur'an-ı Kerim, Necm/39).

¹¹ Sahibinin aç bıraktığı ve dövdüğü hâlde sahiplerinden vazgeçmeyen köpek (gibi) ol.

¹² Doğrusunu Allah bilir.

Kaynaklar

- Baran, B. (2018). Osmanlı Türkçesi öğretiminde Arapça Farsça ve eski Anadolu Türkçesinin yeri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2131-2142.
- Çetin, A. (2011). *Tecvîd. C 40*. DİA Yayınları,
- Devellioğlu, F. (2002). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C. (2009). *Yeni tarama sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karataş, T. (2011). *Edebiyat terimleri sözlüğü*. İstanbul: Sütûn Yayınları.
- Koyuncu, R. (2017). Kur'ân eğitiminde manzûm tecvîd geleneği: Cemzûrî ve tuhfetü'l-efâl adlı manzûm eseri. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21(3), 1497-1533.
- Nâcî (t. y.). *Manzûm risâle-i tecvîd*. Ankara Millî Kütüphane 06 Hk 3640/10.
- Mütercim Asım Efendi. (2009). *Burhân-ı Katı*. İstanbul: TDK Yayınları.
- Mütercim Asım Efendi. (2013). *Kâmûsu'l-muhît tercümesi*. (haz. Koç, M. ve Tanrıverdi, E.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Temel, N. (2013). *Kırâat ve tecvîd istılahları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Yılmaz, O. (2015). Türk İslam Edebiyatı'nda manzûm tecvîdler. *IV. Lisansüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı III*, İstanbul.

Extended Abstract

The only way that the Qur'an can be understood and applied to the life of the human being is through his reading in the true sense. There are certain rules of order and the reading of the divine book. The mentioned rules constitute the main subject of tajvid science. However, classical Turkish poets have produced verse works in the field of tecvîd as in many other fields. The subject of this work is the Manzum Risâle-i Tecvîd, which is supposed to have been written by a poet known with the name or pseudonym of Nâcî. There is no information about the author and the history of the work at the sources. This study consists of the introduction, the part of the work described and the conclusion sections. General information about tajvid science and tajvids which are written with verse tradition in Turkish literature is given in the introduction part of the study. Afterwards, the study was examined in terms of content, language-style and shape characteristics. In this study, reading the manuscript work, study and analysis methods were used.

As in the world literature, the first literary works of our classical Turkish literature are generally prose. As in all kinds of classical literature, the first examples of the recitals are prose. The verse samples of these works emerged later.

After explaining the reason of the author's work. Everyone in his right mind who wants to read the Qur'an must first read the istiâze (reading eûzü billâhi mine'ş-sattâni'r-racîm), then read the nourishment according to the rules of Surah Al-Baterat.

The work started with the basmalah. In the Mukaddime section of the book, the rules of Arabic tecvîd are explained. Later, some of the rules of recitation were applied on the Fatiha Period. The author then re-started the work with the besmeley 300 verses of Turkish couplet has given the rules of the revelation.

Although most of the tecvîd books written in Turkish are prose, there are some tecvîd books written in verse. This work which is the subject of our study is a verse verse written in Turkish. Written in the form of masnavi verse, this work consists of 9 babies and 300 odd couplets. Among the reasons for

authoring his work as verse; 1) The person who is the author of the book is a poet, 2) Easier memorization of the manuscript is described, 3) The effects of the manuscript works as rhyme meter and harmony on the emotions of the author and readers can be mentioned.

As a result of our catalog search, the only copy that we can obtain is the registered copy of Ankara National Library 06 Hk 3640/10. The subject of the study covers 134-142 sheets of the copy. The author started his work with a preface after describing the rules of recitation in Arabic as a prose, and then explained the rules of recitation in the copies on the edges of the copy with examples.

In the madrasas and in daily life, the science of revelation, which allows the Quran to be taught according to its exponent, is usually described as prose in books. However, some of the poets of classical Turkish literature did not remain indifferent to this field and wrote the rules and rules of the verse as verse. The authors used the language of emotion which was effective in the verse when they wrote the rules of tecvîd as verse. Describing a work as a verse has some difficulties for the poet as well as for the readers.

This work, which is the subject of our study, is a verse book of verse which is estimated to have been written by Nâcî (d.?). The history of recourse and copying of this work is unclear. No information was found in the biographical and bibliographic works about the name of Nâcî, which is supposed to be the name or pseudonym of the author.

Such works ensure that the rules of secession remain permanently in an entertaining style, especially in young children.

As a result, such studies reveal the poet's ability of poetry, as well as provide easy memorization of the rules of recitation. It makes it easier for the readers to learn the rules of tecvîd; It also arouses literary pleasure in readers on occasions such as harmony, rhyme and meter.